

*Sevgili sınıf arkadaşım
Prof. Dr. Dođan SOYASLAN'a
sağlıklı, mutlu, nice yıllar
diliyorum.*

MAĞDUR TİPOLOJİSİ BAĞLAMINDA YAĐLI İSTİSMARI MAĞDURLARI

*Prof. Dr. Füsun SOKULLU-AKINCI**

A. GENEL OLARAK MAĞDUR TİPOLOJİSİ

Suçlu ve mağdur kavramlarını tanımlama uzun zamandır önemle üzerinde durulmuş bir konudur. Bu tanımlama en iyi sınıflandırma yoluyla olur. Suçlu tipolojisi Kriminoloji'de uzun yıllardır incelenen bir konu olmuştur. Nitekim pek çok yazar eserlerinde suçlu tiplerini bazı farklı kriterleri esas alarak sınıflandırmaktadır. Örneğin Soyaslan, suçluluğun tezahürlerine göre¹ ve önceden var olan psikolojik faktörlere göre² suçluları sınıflandırmaktadır.

Öte yandan, bireylerin sınıflandırılması ve etiketlenilmesi bazı nahoş sonuçları da doğurur ve bu kişileri stigmatize eder; onları damgalar³. Özellikle suçlu damgası bir insana vurulduğunda, bunun değiştirilmesi çoğu kez olanaksızdır. Ancak, bu tür bir sınıflandırma yapıldıktan sonradır ki, hem faile hem de mağdura yardım etmek mümkün hale gelir; yani mağdurun yaralarını sarmak, faili rehabilite etmek ancak böyle bir tasniften sonra olanaklıdır⁴. Diğer bir deyişle kime ne tür rehabilitasyonun yararı olabileceği ancak bu şekilde belirlenebilir.

Viktimoloji'de de mağdurlar çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadırlar. Viktimoloji açısından bazı tasnifler, mağdurun suçta oynadığı rol dikkate alınarak yapılmaktadır⁵. Bazı suçlarda mağdurun rolü açıktır, örneğin hırsızlık, yağ-

* İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD. Emekli Öğretim Üyesi.

¹ Ayrıntılar için bkz. SOYASLAN, Kriminoloji, Ankara, 2003, s. 181-186.

² Ayrıntılar için bkz. SOYASLAN, s.186-190.

³ Damgalama kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SOKULLU-AKINCI, Kriminoloji, İstanbul, 2013, s.198-203.

⁴ CHO, "Criminality, Victim and Victimizer", (ed. DRAPKIN-VIANO) I, Victimology, A New Focus, Mass-Londra-Toronto, 1974, s. 93.

⁵ YOUNG, M. A., "Victimology and Victim Assistance: Reflections on the Path Towards the Twenty-First Century", Festschrift for Hans Joachim Schneider (ed. FRIDAY-KIRCHOFF), Aachen, 2000, s.39.

ma, güveni kötüye kullanma gibi suçlarda suçlu, mağdur ile ya da ona ait bir mal ile doğrudan doğruya temas halindedir. Suçların pek çoğunda mağdur ve fail arasında bir etkileşim bulunmaktadır:

Suç mağduru olmak değişik kişileri değişik şekilde etkiler. Özellikle şiddet içeren suçların mağduru olmayı tolere edebilmek kolay bir durum değildir. Mağdurun tahammül yeteneğini yaşı, mali ve entelektüel durumu, algılama yeteneği, duygusal gelişmesi, inançları, yaşam felsefesi ve daha önce yaşamak zorunda kaldığı benzer deneyimlere nasıl tahammül ettiği belirler⁶. Fiziksel ve sosyal çevre ve kişiler arası ilişkiler de mağdurun iyileşmesine katkıda bulunur. Travma deneyimi sonrası uyum sağlamada toplumsal desteğin derecesi ve niteliği de özellikle önemlidir.

Bir kısım mağdurların dezavantajlı durumları ya da başkalarına olan bağımlılıkları nedeniyle viktimizasyon deneyimi ile başa çıkmaları daha güç olmaktadır. Örneğin şiddet suçlarından en fazla etkilenen mağdurlar kadınlar, çocuklar, yaşlılar, işsizler ve sosyo-ekonomik statüsü düşük kişilerdir.

Bazı Mağdur Tipleri özellikle önem taşır: Bunlardan en dikkati çekenler cinsel suç mağdurları, aile içi şiddet mağdurları, çocuk istismarı mağdurları, yaşlı mağdurlar. Yaşlılar, hem bedensel hem de zihinsel dezavantajları nedeniyle kolaylıkla mağdur edilebilmektedirler.

B. İSTİSMAR MAĞDURU YAŞLILAR⁷

Yapılan araştırmalar 60 yaşı üzerindeki kişilerin suç mağduru olmaları ihtimalinin çok düşük olduğunu, ancak suç mağduru olmaktan da en çok bu grubun korktuğunu ortaya koymaktadır⁸. Bu çelişki şöyle açıklanabilir: Yaşlıların fiziksel yeterliliği azaldığından saldırıya uğradıklarında kaçma ya da karşı saldırıya geçme olanakları sınırlıdır. Yaralandıklarında iyileşmeleri daha uzun bir süre alır. Yaşlıların bir suç sonucunda oluşan maddi kayıplarının da yerine konulması güçtür. Çalınan ya da tahrip edilen mallarını yeniden satın almalarında ki güçlüğü yanında, bu malın yaşlılar için pazar değerinin çok üstünde bir manevi değeri de bulunmaktadır⁹. Öte yandan, yaşlıların özellikle “sokak suçları”ndan korktukları belirtilmektedir. Bu ise onları daha fazla izolasyona, yani eve kapanmaya ve yalnızlığa götürmektedir¹⁰.

⁶ BALL, Victims of Violent Crimes, Canberra, 1983, s. 80.

⁷ SOKULLU-AKINCI, Viktimoloji, İstanbul, 2008, s. 104-110.

⁸ BİLES, “Who Faces the Greatest Risk of Becoming a Crime Victim”, National Symposium on Victimology, (ed. GRABOSKY, Australian Institute of Criminology), 1982, s. 148.

⁹ GRABOSKY, Victims of Violence, Canberra, 1989, s.18.

¹⁰ JAMES-GRAYCAR, “Crime and Older People”, in The Cambridge Handbook of Australian Criminology, (ed. GRAYCAR-GRABOSKY), Cambridge...Melbourne, 2002, s. 252.

Genelde suç korkusu yaşlıların yaşam kalitesini çok düşürmekle birlikte, yaşlıların suç mağduru olmaları çok sık rastlanan bir olgu olmadığından bu konuda çok fazla çalışma yapılmamıştır. Ancak yaşlıların toplumdan soyutlanmalarına yol açabilecek bu suç korkularının yenebilmeleri için yapılması gereken çok şey bulunmaktadır. Bu alanda kamusal kuruluşlara olduğu kadar gönüllü toplum örgütlerine de ihtiyaç vardır¹¹. Zira diğer mağduriyetlerde evinin güvenli atmosferine sığınan yaşlı, istismar mağduriyetinde nereye sığınacaktır? Yaşlıların suç mağduriyetlerinin önemli bir bölümü evinin güvenli duvarları arasında gerçekleşmekte, bazen de, ne acıdır ki, en güvenmesi gereken insanlar tarafından yapılmasıdır.

Yaşlı mağduriyeti, yaşlı istismarı ve ihmali şeklinde de görülebilir. Başkalarının yardımına gereksinim duyma yaşı her kişide farklılık gösterebilir. Ama her yaşlı mutlaka belirli bir dönemden sonra adeta çocuklar gibi ilgi, yardım ve bakıma muhtaçtır. Özellikle yaşlı nüfusun artma eğilimi gösterdiği gelişmiş batı toplumlarında yaşlı mağduriyeti de artmaktadır. Bu nedenle de yaşlı mağduriyeti sorunu daha çok dikkati çeker duruma gelmiştir. Özellikle emeklilik dönemlerinde gelirleri son derece sınırlanmış yaşlı nüfusun tedavi masrafları da arttıkça ihmal olgularının da arttığı bir gerçektir. Özellikle ülkemizde kendisi ile ilgilenecek yakını bulunmayan yaşlıların ihmale uğramaları kaçınılmazdır, zira hastanelerimizde hasta bakımı tamamen “refakatçi” sistemi üzerine kurulmuştur.

Öte yandan da ihmal kadar vahim bir olgu olan yaşlı istismarının uzun yıllar tanımı yapılamamıştır. İlk tanımlardan biri, “Hizmet vermekle yükümlü olan bir kişinin kasten, acı verecek ve makul olmayan bir yalnızlığa ve yoksunluğa mahkûm eden davranışlarda bulunması” şeklindedir fakat ihmal ve istismarı karıştırdığı eleştirileriyle karşılaşmıştır. İkinci eleştirilen nokta ise yalnızca kasdi hareketleri kapsıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak da istismarın yalnızca bakmakla yükümlü kişiler tarafından işlenebileceği gibi bir sonuca ulaştırmasıdır¹². Hâlbuki yaşlılar dört grup kişi tarafından istismar edilebilirler. Kendi aile bireyleri, arkadaşları, tanıdıkları onlara saldırabilir, mallarını çalabilirler. Yabancılar, onları türlü suçlardan mağdur edebilirler, ticari şirketler onları dolandırabilir, onlara bakmak için tutulmuş kişiler onları ihmal ya da istismar edebilirler¹³.

İstismar mağdurları için risk faktörleri, yaşlıların toplumdan soyutlanmaları, süregelen aile içi geçimsizlik, bedensel, ruhsal ve mali olarak başkalarına bağımlılık, yaşlılara yönelik özel hizmet veren bulunmaması olarak sayılabilir.

¹¹ GRABOSKY, 19.

¹² DOERNER-LAB, Victimology, Cincinnati-Ohio, 1995, s.170-171.

¹³ JAMES-GRAYCAR, s. 235.

İstismar failleri için ise belirlenmiş olan risk faktörleri ise süregelen aile içi geçimsizlik, duygusal sorunlar, düşük gelir, madde veya alkol kullanımı, bakımda karşılaşılan güçlüklerin yarattığı stres¹⁴.

Yaşlı istismarı ve ihmali şu şekillerde olabilir:

1. Fiziksel istismar: Bu mağdura bedensel zarar verecek hareketler ile yapılır, örneğin tokat, cinsel istismar, silahlı saldırı gibi.
2. Psikolojik istismar: Mağdurda elem ve ıstıraba neden olacak derecede utandırıcı davranışlar, tehditler, soyutlama, kötü sözler söyleme, küfür etme.
3. Mali istismar: Sömürme, mağdurun parasını, mallarını çalma, yağma etme, dolandırma.
4. Aktif ihmal: Bakma yükümünü bilinçli olarak yerine getirmemek, örneğin yiyecek vermemek, terk etmek, sağlık ve konut gereksinimini yeterince karşılamamak.
5. Pasif ihmal: Bilinçsiz olarak bakım yükümünü yerine getirmemek, örneğin bilgisizlik veya yetersizlik nedeniyle¹⁵.

Yaşlı mağduriyetini diğer mağdurlardan ayıran özellik, bir kez gerçekleşmeyip, sürekli olması ve siyah sayı olarak kalması olasılığının daha yüksek olmasıdır¹⁶. Zira özellikle kapalı kapılar arkasında ve aile çevresinde işlenmektedirler. Ayrıca yaşlıların da sosyal çevresinin daraldığını düşünürsek, şikâyetlerini iletecek kimse bulamamaları da olasıdır. Bakım ve huzur evlerinde barındırılan yaşlıların özellikle derdini anlatamıyorsa istismar edildiklerinden pek de haberdar olunamaz. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde yaşlı nüfusun %5'inin istismara uğradığı belirtilmektedir. Kimi araştırmacılar ise bu oranın %10 olduğunu iddia etmektedirler. Bilinen sayılar tüm nüfusun %4'ünün yaşlı istismarı mağduru olduğunu ortaya koymakla birlikte, gerçek sayının 2.5 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir¹⁷. Avustralya'da bu olgu, 70'li ve 80'li yıllarda fark edilmiş, sivil toplum kuruluşlarının yoğun lobisi sonucunda yeni düzenlemeler yapılmış, önlemler oluşturulmuştur¹⁸.

Bir kez herhangi bir suçun mağduru olan yaşlı bir kişi sürekli bir sinirlilik ve tedirginlik içinde olacaktır. Evinde dahi güvensizlik duyguları yaşayacak, sonuçta kişiliğinde bozukluklar oluşabilecektir. Hele yakınları sabırsızlık gösterir ve mağduriyete tedbirsizliği nedeniyle kendisinin yol açtığı gibi suçlamalar-

¹⁴ JAMES-GRAYCAR, s. 245.

¹⁵ DOERNER-LAB, 172.

¹⁶ JAMES-GRAYCAR, 239.

¹⁷ DOERNER-LAB, 173.

¹⁸ JAMES-GRAYCAR, 239.

da bulunurlarsa, yaşlı mağdur hem kendisine olan saygısını kaybetmeye başlayacak hem de çevresiyle çatışmaya girecektir. Bu iki tür sonuca yol açar: Mağdurun yakınları ya ondan uzaklaşırlar, ya da aşırı koruyucu bir tutuma girerler. Her iki tür davranış da yaşlılar açısından olumsuz etkilere sahiptir¹⁹. Hele de istismar aile bireylerinden kaynaklanıyorsa yaşlının içine sürükleneceği depresyon geri dönülmesi olanaksız sağlık bozukluklarına yol açacaktır. Bu nedenle de yaşlıların istismar mağduru olduğu durumlarda bazen de yaşlıyı kendi yakınlarından korumak gerekebilecektir. Zira yaşlıların aile içi istismarı da her zaman mümkündür. Bu tür mağdurlar için sığınma ve huzur evleri oluşturulmalıdır²⁰.

C. YAŞLI İSTİSMARI İLE NASIL MÜCADELE EDİLMELİDİR

Dünyada yaşlı istismarı ile etkin bir mücadelenin, çocuk istismarında olduğu gibi, ihbar zorunluluğu ile sağlanabileceği artık bilinmektedir. Ancak uygulamada bunun yeterli bir uygulamasının yapıldığını söylemek zordur. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde yaşlı istismarının ihbarına ilişkin özel yasalar çıkarılmasına rağmen bu yasalarda örneğin istismarın tanımı yapılmadığından, ihbarın yapılması gereken merciler belirtilmediğinden, ihbar yapılmamasına herhangi bir yaptırım uygulanmadığından, etkin bir ihbar mekanizmasının işletilemediği belirtilmektedir. Yine Amerika Birleşik Devletlerinde, bu tür yasaların ihbar sonrasını, yani mağdura ne yapılacağını düzenlemediği, yaşlıları çocuklar ve akıl hastaları ile aynı kefeye koyup, adeta kendisi hakkında karar vermesine izin verilmediği noktalarından eleştirilmektedir²¹. Gerçekten de bu muameleye maruz kalan yaşlı bir kişi kendisini aşağılanmış hissedeceğinden hakkında yapılacak olan her işlem konusunda bilgilendirilmeli, kendisine bir çocuk ya da akıl hastası gibi davranılmamalıdır.

İhbar zorunluluğunun pek çok alanda uygulandığını bildiğimiz Avustralya’da, belirli sosyal problemlerin çözümlenmesinde zorunlu ihbar kurumunun önemli katkıları olduğunu biliyoruz. Bunlar arasında yaşlı istismarı önemli bir yer taşımaktadır²². Hatta zorunlu ihbarın yasalarda var olması, bazı suçların önlenmesinde ve olası failleri caydırmada önemli bir rol oynamaktadır²³.

Türk Ceza Kanununda da zorunlu ihbarın düzenlendiğini görmekteyiz: Göreviyle bağlantılı olarak da kamu görevlilerinin (TCK. 279) ve sağlık mesleği

¹⁹ Report of the Committee of Inquiry on Victims of Crime, South Australian Attorney General’s Department, Adelaide, 1981, s. 71-74.

²⁰ GRABOSKY, 19.

²¹ DOERNER-LAB, 179.

²² AYLING-GRABOSKY, “Policing by Command: Enhancing Law Enforcement Capacity Through Coercion”, Law and Policy, Cilt 28, No. 4, Ekim 2006, 424, 425.

²³ AYLING-GRABOSKY, 426.

mensuplarının²⁴ (TCK 280), suçüstü durumlarında ise herkesin (TCK. 278) durumu yetkili makama bildirmemeleri suç oluşturmaktadır. Özellikle bir yanda etik olarak, sır tutma yükümü altında bulunan hekimler, hastalarının istismara uğradığını bildirmek zorunda olmakla, bir mağduriyet varsa, sır tutmamak zorundadırlar. Çünkü burada bakılması gereken hangi yararın daha üstün olduğudur.

Öte yandan yaşlı mağdurun bedensel ya da ruhsal bir özürü bulunmaktaysa örneğin kocama nedeniyle bedensel yetilerini kaybetmişse, failin cezası, TCK. m. 278/3 gereğince artırılacaktır.

TCK. 278. madde bağlamında ise vurgulamamız gereken bir durum söz konusudur: Anayasa Mahkemesi²⁵, bu maddeyi, yakın akrabalık durumunu kapsayan bir cezasızlık nedenini dikkate alınmadığından Anayasanın 38 maddesinde yer alan kimsenin kendisini ve yasada belirtilmiş yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamayacağı ilkesine aykırılığı nedeniyle iptal etmiştir. Bunun üzerine maddeye eklenen 4. Fıkra ile “Tanıklıktan çekinebilecek olan kişiler bakımından cezaya hükmolunmaz. Ancak, suçu önleme yükümlülüğünün varlığı dolayısıyla ceza sorumluluğuna ilişkin hükümler saklıdır” hükmü eklenmiştir²⁶.

²⁴ TCK. 280/2, sağlık mesleği mensubu kavramının tabip, dış tabibi, eczacı, ebe, hemşire ve sağlık hizmeti veren diğer kişileri kapsadığını ifade etmektedir.

²⁵ A.Y. Mah. 30.6. 2011 tarihli ve E.2010/32, K.2011/113 (RG.15.10.2011)

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. SÖZÜER, Türk Ceza Hukuku Reformu Mevzuatı, İstanbul, 2003, s. 370-371.